

Mieczysław JÓZEFIK

**Spostrzeżenia nad ornitofauną północnej części Beskidu Śląskiego
w zimie 1956/57**

**Материалы по орнитофауне северной части Силезского Бескида, собранные
зимой 1956/57**

**Observations on the ornithofauna of the northern part of Beskid Śląski
Mts. in the winter 1956/57**

[Z 3 tabelami i 2 wykresami w tekście]

Obserwacji nad ornitofauną północnej części Beskidu Śląskiego dokonałem w sezonie jesienno-zimowym 1956/1957. Obszar Beskidu Śląskiego, a szczególnie przylegające tereny, pod względem faunistycznym zostały wcześniej opracowane dość dokładnie (GODYŃ, 1935, 1937; FERENS, 1950; KOLLIBAY, 1901; PAX, 1925). Wspomniane prace dotyczą głównie ornitofauny lęgowej, a w znacznie mniejszym stopniu — zimowej. Wspomnieć również należy o pomniejszych pracach i notatkach o ptakach zimujących (głównie Śląska), mających jednak charakter raczej popularyzatorski i dzisiaj już mniej aktualnych (DROST, SCHÜZ, 1936, 1940; FLOERICKE, 1892; KOLLIBAY, 1901; KRAUSE, 1901; NATORP, 1904, 1922).

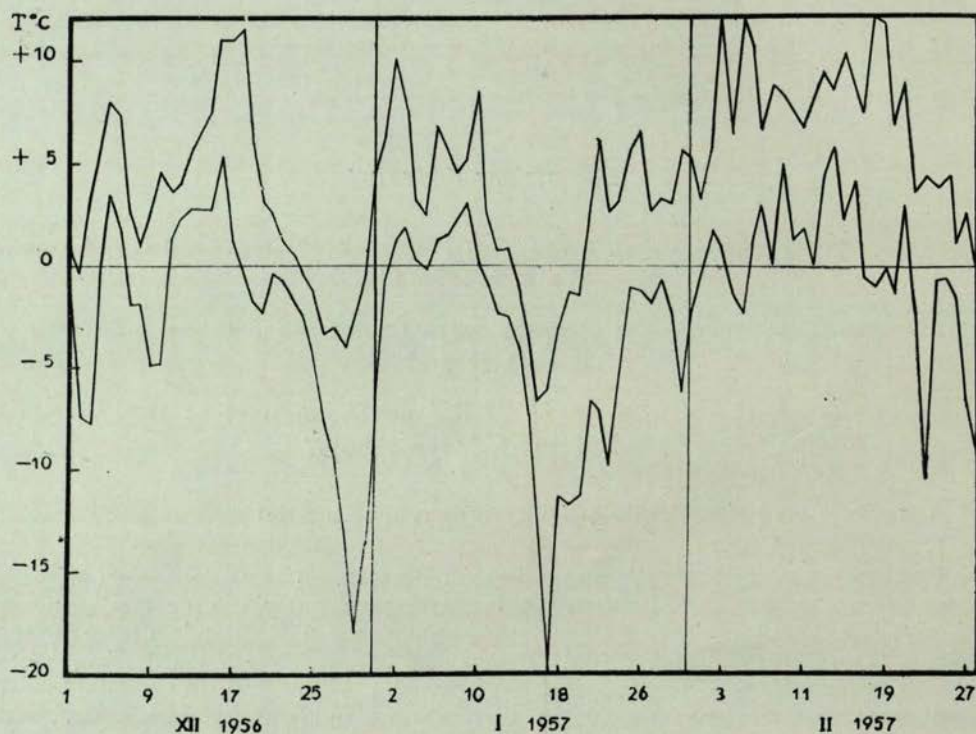
Przeprowadzone przeze mnie badania objęły obszar zawarty między: Bielsko-Białą, Kobiernicami, Porąbką, Międzybrodziem, Żywcem, masywami Skrzycznego, Klimczoka i Szyndzielni i Mikuszowicami. W październiku i listopadzie obserwacji dokonywałem doręczo i zamykały się one w granicach Bystrej Śląskiej. W okresie od grudnia 1956 r. do końca lutego 1957 r. badania prowadziłem metodycznie i bardzo regularnie, obejmując nimi cały wymieniony obszar.

WARUNKI ATMOSFERYCZNE

W porównaniu z latami poprzednimi zima 1956/1957 wyróżniała się szczególnie łagodnym przebiegiem, co w znacznym stopniu wpłynęło na przyspieszenie u szeregu gatunków okresu lęgowego, mniej natomiast odbijało się na składzie gatunkowym zimującej awifauny.

W ciągu grudnia, stycznia i lutego miały miejsce jedynie trzy krótkotrwałe nawroty temperatur poniżej 0°C i towarzyszące im opady śnieżne [wykres 1].

Pierwsze dwie dekady grudnia, pierwsza i trzecia dekada stycznia, a także dwie pierwsze dekady lutego były raczej podobne do jesieni i do wiosny, zwłaszcza że w pierwszej połowie lutego oprócz temperatur powyżej $+12^{\circ}\text{C}$ (na południowych zboczach maksymalna temperatura $+16^{\circ}\text{C}$) utrzymywała się słoneczna pogoda. Pokrywa śnieżna jedynie na północnych stokach partii



Wykres 1. Maksymalne i minimalne temperatury dnia w zimie 1956/1957 (Żywiec-Sporysz)

szczytowych utrzymywała się normalnie przez większą część zimy. Niżej leżące tereny, poza wspomnianymi okresami chłódów, były całkowicie pozbawione śniegu, co niewątpliwie dodatkowo wpłynęło na stan pogłowia szeregu gatunków (np. kuropatw).

PRZEGLĄD SYSTEMATYCZNY

Analiza składników awifauny zimującej [tabela I] wykazała, że z 54 gatunków¹ zimujących normalnie w północnej części Beskidu Śląskiego 19 — to gatunki lęgowe, całkowicie pozostające na zimę, 31 — częściowo zimujące i częściowo odlatujące, 4 — pojawiające się w Beskidzie jedynie w okresie zimowym.

¹ 5 gatunków nie obserwowanych przeze mnie, lecz podanych przez FERENSA (1950) i GODYŃIA (1935) jako często zimujące włączyłem również do zestawienia.

Niektórych gatunków północnych, jak *Colymbus arcticus* L., *Mergus merganser* (L.), *Falco columbarius* L., *Acanthis flammea* (L.), *Plectrophenax nivalis* (L.) itd., występujących sporadycznie w Beskidzie Śląskim, a szczególnie na terenach graniczących z Beskidem od północy (FERENS, 1950; GODYŃ, 1935) w zimie 1956/1957 nie zanotowałem. Również szczegółowo zbierane informacje wśród miejscowej służby leśnej nie potwierdziły ich obecności.

Do zestawienia nie włączyłem gatunków, które wyjątkowo wcześniej przyleciały z południa (np. *Motacilla alba* L. — 20 II), jak również niektórych pozostających w Beskidzie do późnej jesieni.

W niżej podanym przeglądzie poszczególnych gatunków starałem się w ogólnych zarysach nakreślić ich stan ilościowy na tle warunków żerowiskowych, atmosferycznych, synantropijnych, ich migracje pionowe i poziome, przejawy aktywności płciowej. W całym szeregu przypadków, przeprowadzając bardzo ściśle obserwacje, usiłowałem uchwycić pewne więzy biocenotyczne łączące poszczególne grupy o zbliżonej biologii, poszczególne gatunki, podgatunki i rasy ekologiczne. Zwraçałem również uwagę na takie momenty, jak: dynamika formowania się stada, jego struktura i plastyczność. Do przeglądu włączyłem dość obfity materiał fenologiczny, tym ciekawszy, że zawiera sporą liczbę danych dotyczących anomalii zarówno w biologii rozrodu, jak i koczowisk, ciągów wiosennych, występowania gatunków rzadkich itp.

Gallii

1. *Perdix perdix* (L.)

Łagodna zima 1956/1957 dodatnio wpłynęła na liczbę kuropatw zarówno w Kotlinie Żywieckiej, jak i na całym podgórze. Dokonana 26 II obserwacja pól uprawnych w pobliżu Łodygowic, Rybarzowic i Buczkowic wykazała, że kuropatwy na tych terenach są dość liczne (np. na 1 km trasy w pobliżu Buczkowic napotkałem dwa stada liczące po 5 i 12 osobników).

Na uwagę zasługuje fakt, że kuropatwa w Beskidzie Śląskim zasiedla również wąskie doliny boczne (np. dolina Żylicy w kierunku Szczyrku). 20 II dwukrotnie obserwowałem stada kuropatw (3 i 5 osobników) wśród gór na wąziutkim skrawku pól uprawnych między lasem, szosą a jeziorem zaporowym na Sole w pobliżu Międzybrodzia. Przepuszczalnie stanowiska kuropatwy istnieją również w wielu innych punktach wokół tego zbiornika wodnego.

2. *Tetrastes bonasia* (L.)

Szczątki piór i nóżki jarzabka znalazłem 14 II na południowo-zachodnim stoku Klimczoka. Według obserwacji miejscowej służby leśnej, jarzabek w północnej części Beskidu Śląskiego jest rzadki.

Ansères

3. *Anas platyrhynchos* L.

Największe skupiska zimujących krzyżówek w Beskidzie Śląskim są na jeziorze zaporowym na Sole. Ponieważ jezioro dwukrotnie pokrywało się lodem (w końcu grudnia i w drugiej połowie stycznia), ptaki w okresie tym przenosiły się na południe. W miarę uwalniania się powierzchni wody od lodu,

począwszy od pierwszych dni lutego krzyżówki ponownie zaczęły masowo pojawiać się na jeziorze. Tak np. 16 II na całym jeziorze było około 550 sztuk krzyżówek, 20 II — ponad 1200. W drugiej dekadzie lutego wśród kilkudziesięciu przebywających na jeziorze stad, spora część krzyżówek była rozbita

Tabela I

Analityczne zestawienie składu ornitofauny zimującej w północnej części Beskidu Śląskiego w zimie 1956/57

Gatunki	Ogólna liczba gatunków lęgowych zanotowanych w lecie (wg FERRENSA, 1950; GODYŃSKA, 1935)		Gatunki odlatujące na zimę						Gatunki pozostające na zimę				Ogólna liczba gatunków miejscowych zimujących				Gatunki napływające w zimie z innych terenów		Ogólna liczba gatunków zimujących	
			całkowicie			częściowo i częściowo zimujące			całkowicie		%		%		%		%		%	
			%	%	%*	%	%	%*	%	%*	%	%*	%	%*	%	%*	%	%*	%	%*
<i>Passeres</i>	62	62,6	28	55	28,3	23	74	23,2	11	58	11,1	34	68	34,3	27	79,4	37	68,5		
Pozostałe gatunki	39	39,4	23	45	23,2	8	26	8,1	8	42	8,1	16	32	16,2	7	20,6	17	31,5		
Ogólnie	101	100,0	51	100	51,5	31	100	31,3	19	100	19,2	50	100	50,5	34	100,0	54	100,0		

* % do ogólnej liczby gatunków lęgowych.

już na pary. W stadach stosunek samiec do samic wynosił w przybliżeniu 2 : 3. Pojedyncze pary krzyżówek można było obserwować również we wszystkich zakątkach jeziora. Kilkadziesiąt krzyżówek zimowało również na znacznie mniejszym jeziorze zaporowym pod Wapienicą. Pojedyncze pary kilkakrotnie w styczniu zanotowałem na rzece Białce w pobliżu Wilkowic.

4. *Nyroca nyroca* (GÜLD.)

Dwa stada liczące razem ponad 50 osobników zaobserwowałem na jeziorze na Sole 20 II w pobliżu Międzybrodzia.

Accipitres

5. *Accipiter gentilis* (L.)

Na równi z innymi ptakami drapieżnymi mocno przetrzebiony w Kotlinie Żywieckiej, a także w górach dość rzadki.

W pierwszej dekadzie lutego obserwowane jastrzębie rozpoczęły loty godowe.

Mimo tzw. „szkód” wyrządzanych przez ten gatunek w gospodarce łowieckiej, odstrzał jastrzębi powinien być bezwzględnie wstrzymany ze względu na wyniszczanie miejscowych populacji innych gatunków ptaków drapieżnych (głównie myszółowa), które pod etykietą „jastrzab” są bezkarnie tępione. Jak się miałem możliwość kilkakrotnie przekonać, odstrzał jastrzębi przez osoby do tego upoważnione nierzadko przeradzał się w kłusowanie kuropatw, zajęcy lub ograniczał się do strzelania kosów, gili, dzięciołów i innego ptactwa.

6. *Accipiter nisus* (L.)

Dość pospolicity, zwłaszcza w pierwszej połowie zimy. Większość tych ptaków utrzymywała się na pograniczu lasu na stokach i w pobliżu osiedli. W głębi Kotliny Żywieckiej zimujące krogulce zdarzały się rzadziej.

Do miejscowej osiadłej populacji na zimę dołączają się widocznie osobniki przylotne, gdyż po ociepleniu się w styczniu, a zwłaszcza w lutym liczba tych ptaków wybitnie zmalała.

7. *Buteo lagopus lagopus* (BRÜNN.)

Gatunek ten obserwowałem 24 II w okolicach Żywca. Jak twierdzą miejscowi leśnicy, pierwsze myszółowy włochate pojawiły się w Kotlinie Żywieckiej w końcu grudnia.

Striges

8. *Athene noctua noctua* (SCOP.)

Kilkakrotne obserwacje pochodzą z lutego (Bystra Śląska i Buczkowice).

9. *Strix aluco aluco* L.

Dwukrotnie notowane głosy puszczyków w styczniu w parku w Bystrej Śląskiej, oraz jedna obserwacja 15 II — okolice Wilkowic.

Według zdania miejscowej służby leśnej w lasach Beskidu Śląskiego spotykany bywa niezbyt często.

Halcyones

10. *Alcedo atthis ispida* L.

Obserwowany wyłącznie na odcinkach strumieni i rzek przepływających między osiedlami. Tak np. w styczniu i lutym zaobserwowałem na Żyliicy powyżej Szczyrku jednego zimorodka, na uregulowanym odcinku tej rzeki między Szczyrkiem a Buczkowicami dwa ptaki, na Bystrzance powyżej Bystrej Śląskiej — jednego, na Białce przed Mikuszowicami — jednego, na Sole poniżej zapory — jednego i na tejże rzece na odcinku Tresna — Zadziele — jednego.

Piçi

11. *Picus viridis* L.

W październiku i listopadzie liczba dzięciołów zielonych w lasach i starych parkach w Kotlinie Żywieckiej utrzymywała się na dość wysokim poziomie. Już w grudniu dzięcioły zielone były nieliczne, a po nadejściu mrozów w końcu tego miesiąca stały się rzadkością.

12. *Picus canus* GM.

Znacznie bardziej rzadki, niż poprzedni gatunek. Dwie obserwacje dokonane 23 XII w Lasku Cygańskim w pobliżu Bielska-Białej i 3 I w parku w Bystrej Śląskiej dotyczą pojedynczych osobników. W drugiej połowie zimy, mimo bacznych poszukiwań, ptaków tych nie widziałem.

13. *Dryobates major* (L.)

Najbardziej liczny ze wszystkich zimujących dzięciołów. Napływ tego gatunku do Kotliny Żywieckiej (przeważnie koczujące młode ptaki) szczególnie zaznaczył się w pierwszej połowie października. W listopadzie nastąpiło obniżenie się liczebności tego gatunku; przez pozostałą część zimy dzięcioł pstry wielki utrzymywał się na jednakowym poziomie ilościowym. W szczytowych partiach lasu nie notowałem ich nigdy. Po każdorazowym spadku temperatury dzięcioły pstre wielkie koncentrowały się w parkach i ogrodach położonych na południowych zboczach gór. Pierwsze „werbłowanie” godowe — 3 I. W lutym tokowanie przybrało na sile — niektóre ptaki kopulowały.

14. *Dryocopus martius martius* (L.)

Jedyna obserwacja pochodzi z 25 XII ze Stefanki (685 m). Jak twierdzą pracownicy nadleśnictwa w Bystrej Śląskiej, dzięcioł czarny od czasu do czasu pojawia się w lasach w rejonie Szyndzielni i Klimeczoka.

Passeres

15. *Corvus cornix* L.

Stopniowy napływ wron do Kotliny Żywieckiej odbywał się szczególnie intensywnie w listopadzie. Żerowiska koncentrowały się głównie w pobliżu osiedli ludzkich, rzadziej ptaki te były obserwowane jako żerujące nad Białką lub wzdłuż torów kolejowych, jeszcze rzadziej wśród gawronów na polach. W lutym stada wron zmalały, co związane było z przeniesieniem się części tych ptaków na północ.

16. *Corvus frugilegus* L.

Gawrony zimujące w Kotlinie Żywieckiej są częściowo osiadłe, częściowo zaś napływowe. Świadczy o tym zarówno zmniejszenie się liczby gawronów w pierwszej połowie lutego, jak również przystąpienie części do zakładania i naprawy gniazd. Tak np. w pobliżu dworca kolejowego w Bielsku-Białej już w ostatnich dniach stycznia kilka par przystąpiło do budowy gniazd. W lutym można było zauważyć dalej postępujące wyemigrowanie części ptaków na północ (liczba gawronów w miejscach, gdzie nocowały, zmniejszyła się kilkakrotnie). Z nastąpieniem oziębienia w końcu lutego gawrony ponownie łączyły się w stada, a liczba ich znowu się zwiększyła.

17. *Coleus monedula* (L.)

Pierwsze charakterystyczne loty godowe — w ostatnich dniach stycznia. W ciągu lutego znaczna część tych ptaków przystąpiła do zakładania gniazd (np. pod Bielskiem-Białą, w Mikuszowicach i w Bystrej Śląskiej pierwsze zno-

szące materiał gniazdowy kawki spostrzegłem w dniach 1—3 II). Zjawisko to potwierdza obserwacje FERENSA (1950) dokonane na Żywiecczyźnie kilka lat wcześniej, mianowicie że kawki na tych terenach są osiadłe.

18. *Pica pica* (L.)

W ciągu października i listopada dość liczne. Nieduża liczba srok utrzymywała się w pobliżu osiedli ludzkich przez całą zimę. Ptaki koczowały w grupach po 2—3 osobniki, nigdy nie tworząc większych stad. W styczniu i w lutym ponownie dało się zauważyć zmniejszenie się liczby srok w Kotlinie Żywieckiej.

19. *Garrulus glandarius glandarius* (L.)

Każdorazowy napływ sójek do sadów i parków w Kotlinie Żywieckiej łączył się z opadami śniegu i obniżeniem się temperatury. Poza tymi okresami grupy sójek liczące 2—5 osobników obserwowałem stosunkowo często w reglu dolnym. W szczytowych partiach lasu sójki skupiały się wyłącznie na południowych stokach.

Wszelkie obserwacje poczynione nad tym gatunkiem wskazywałyby raczej, że sójka w Beskidzie Śląskim jest osiadła i w ciągu zimy dokonuje jedynie nieznacznych przelotów pionowych.

20. *Nucifraga caryocatactes* (L.)

Jedyna obserwacja orzechówek pochodzi z północno-zachodniego zbocza Klimczoka (14 II — trzy osobniki), co by potwierdzało spostrzeżenia FERENSA, że orzechówki w Beskidzie Śląskim i na Żywiecczyźnie są osiadłe. Fakt ten potwierdza również brak jakichkolwiek sygnałów o migracjach w r. 1956/1957 podgatunku północnego *Nucifraga caryocatactes macrorhynchos* BR., jakie miały miejsce np. w latach 1938 i 1948.

21. *Coccothraustes coccothraustes coccothraustes* (L.)

Gatunek bardzo nieliczny, zimujący w Kotlinie Żywieckiej. Trzy obserwacje: 1) 1 XII — park w Bystrej Śląskiej (stado składające się z 4 osobników), 2) 6 I — tamże (3 osobniki), 3) 24 II — Rybarzowice (stado składające się z 7 osobników).

22. *Chloris chloris chloris* (L.)

Stada składające się z 5—12 osobników stosunkowo często były obserwowane w parkach i ogrodach. W grudniu w stadach dzwońców spotykałem zięby i makolągwy.

Pierwsze śpiewy — 14 II.

23. *Carduelis carduelis carduelis* (L.)

W listopadzie liczba szczygłów stopniowo zmalała. W grudniu i styczniu kilkakrotnie były obserwowane stada (liczące po 10—15 osobników) w ogrodach i sadach w Wilkowicach, Mikuszowicach i Bystrej Śląskiej.

24. *Spinus spinus* (L.)

Zimujące czyżyki składają się z dwóch populacji: miejscowej bardzo nielicznej i północnej. Stada liczące 30—50 ptaków w listopadzie i grudniu dość regularnie dokonywały pionowych przelotów — rano z gór do niżej położonych

zarośli olchy i brzeziń, wieczorem w odwrotnym kierunku do lasów świerkowych na zboczach. Przez cały styczeń i luty w ciepłe, bezwietrzne dni odpoczywające stada śpiewały.

25. *Acanthis cannabina cannabina* (L.)

Podobnie jak większość luszczaków pospolita w październiku i listopadzie. W okresie tym obserwowałem stada liczące do 50 ptaków (znaczną przewagę młodych). W miesiącach zimowych kilkakrotnie zanotowałem nieduże stada makolągów (w kilku przypadkach były to mieszane stada składające się również z dzwońców i zięb).

26. *Pyrrhula pyrrhula* (L.)

Koczowiska lokalnej populacji gili już w pierwszej dekadzie listopada koncentrowały się poniżej regła dolnego, ogarniając położone na stokach sady i parki. Były to przeważnie stada składające się z osobników młodych, liczące od 3—4 do 7—10 ptaków. W pierwszej połowie grudnia nastąpiła pewna lokalizacja młodych stad na żerowiskach — poszczególne stada bardzo regularnie odwiedzały zajęte przez siebie tereny żerowiskowe (zarośla jarzębiny). Równocześnie następował napływ stad (3—4 osobniki) składających się z dorosłych samców i samic, które jak zaobserwowałem, w kilku przypadkach łączyły się ze stadami ptaków młodych.

W będącym pod stałą obserwacją parku w Bystrej Śląskiej 20 XII w rozległych zaroślach jarzębiny oprócz miejscowego stada, pojawiała się nowe, duże stado gili (liczące około 20 osobników), w którym stosunek samców do samic = 3 : 1. Po trzech dniach stado opuściło park, lecz już 30 XII pojawiły się na jarzębinach oprócz miejscowego stada (którego skład, jak i szereg przyzwyczajęń znałem doskonale) dwa inne stada gili, również z przewagą samców. Równocześnie w szeregu innych miejscowości znacznie zwiększyła się liczba gili. Sądząc z tych faktów miał tu miejsce zimowy napływ gila północnego — *Pyrrhula pyrrhula pyrrhula* (L.), który na żerowiskach zetknął się z miejscową populacją¹. Mimo bardzo szczegółowych obserwacji nie udało się zauważyć, aby miejscowe stada gili łączyły się z północnymi, jak to np. podaje STRAUTMAN (1954).

W połowie stycznia liczba gili osiągnęła maksimum, lecz już w drugiej połowie lutego wyraźnie zmalała. Pierwsze śpiewy tego gatunku zanotowałem 6 I. Od tego mniej więcej czasu dało się zauważyć rozluźnienie struktury stada; część samców, zwłaszcza w ciepłe słoneczne dni, na okres dzienny odłączała się od stada, powracając do niego przed wieczorem.

27. *Loxia curvirostra curvirostra* L.

Gatunek ten był obserwowany dwukrotnie: 1) 26 XII w lesie mieszanym w pobliżu Koziej Góry — stado liczące około 15 osobników z przewagą samców, 2) 2 I w rejonie Kołowrotu w lesie świerkowym — stado liczące około 40 ptaków, również z przewagą samców. Ponieważ w r. 1956 nie było urodzaju na szyszki świerkowe i jodłowe, gatunek ten w Beskidzie Śląskim był bardzo rzadki.

¹ Przynależność podgatunkowa gila zasiedlającego Beskid Śląski nie jest definitywnie wyjaśniona.

28. *Fringilla coelebs coelebs* L.

Stada składające się z 3–4 młodych ptaków (możliwe, że pochodzących z jednego lęgu) sporadycznie obserwowałem w listopadzie i grudniu. W styczniu i lutym były spotykane jedynie samce. Kilkakrotnie obserwowałem zięby w stadach mieszanych dzwońców i makolągów. W drugiej połowie lutego pojawiły się samice.

29. *Fringilla montifringilla* L.

Jedyna obserwacja pochodzi z dnia 1 I (park w Bystrej Śląskiej) — stado liczące około 20 ptaków.

30. *Passer domesticus domesticus* (L.)

Nadzwyczaj liczny. Stada liczące 15–30 osobników w cyklu aktywności dobowej bardzo regularnie odwiedzały żerowiska, przy czym kolejność penetracji żerowisk zachowywała się ciągle ta sama. Zasięg stad najprawdopodobniej odpowiadał terytorialnie miejscom lęgowym i obejmował bardzo małą przestrzeń (np. na obszarze 200 × 300 m wśród zabudowań gospodarskich i ogrodu zimowały trzy stada liczące po 20–30 osobników). Koczowisk podobnych jak u wróbla mazurka nie notowano. Struktura stada nadzwyczaj zwarta. W stadach nieznacznie przeważają samce. Pierwsze oznaki aktywności płciowej zaobserwowano 8 I — niektóre samce znosiły źdźbła słomy i pióra do starych gniazd. Wyraźne tokowanie zaobserwowałem w pierwszych dniach lutego.

31. *Passer montanus montanus* (L.)

Znacznie mniej liczny niż poprzedni gatunek. Stada liczące po 10–15 osobników trzymały się przeważnie w pobliżu dróg, rzadziej przy obejściach gospodarskich. Zasięg koczowisk stosunkowo rozległy. W miejscach obfitujących w pokarm mazurki nierzadko żerowały w towarzystwie trznadli i zięb.

32. *Emberiza citrinella citrinella* L.

Zimujące stada (10–20 osobników) koczują, bądź w zależności od warunków żerowiskowych zatrzymują się na dłuższy okres w pobliżu dogodnych żerowisk. Tylko w jednym przypadku wyjątkowo duże stado trznadli, liczące w połowie grudnia 60 osobników, stałe przebywające na południowym zboczu tuż przy sanatorium w Bystrej Śląskiej, obserwowałem przez całą zimę. Pomimo wyjątkowo dobrych warunków żerowiskowych (bezustanne dokarmianie przez kuracjuszy) począwszy od ostatniej dekady grudnia stado stałe było przetrzebiane przez krogulce i miejscowe koty, tak że pod koniec lutego utrzymywała się przy życiu mniej niż połowa ptaków [wykres 2]. Gdy w początkach zimy w stadzie znacznie przeważały młode osobniki, to pod koniec lutego stosunek ten zmienił się w odwrotnej proporcji na korzyść osobników starszych. Możliwe jest również, że w połowie lutego część ptaków na skutek wybitnie sprzyjających warunków atmosferycznych odłączyła się od stada. Pierwsze śpiewy zanotowałem 16 II.

33. *Galerida cristata cristata* (L.)

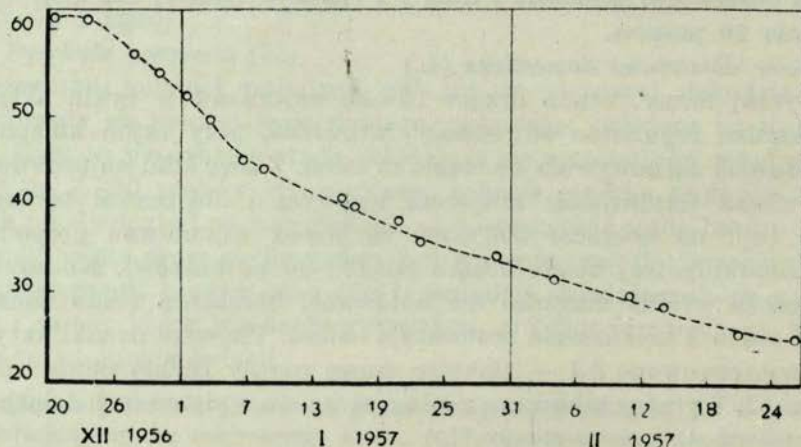
Jedyna obserwacja pochodzi z 24 XII — dwa ptaki w pobliżu zabudowań gospodarskich w Bystrej Śląskiej.

34. *Certhia familiaris* L.

Z nastąpieniem mrozów w końcu grudnia nastąpił gwałtowny napływ pęczaczy do niżej położonych parków i ogrodów na południowych stokach.

35. *Sitta europaea* (L.)

Wśród zimujących kowalików wyróżniały się dwie grupy — pierwsza osiadła i mniej liczna, druga — koczująca, napływowa z innych terenów. Obserwowane przez okres zimowy dwie pary kowalików osiadłych w starym parku w Bystrej



Wykres 2. Spadek liczebności stada trznadli (*Emberiza citrinella* L.) w ciągu zimy 1956/1957 (Bystra Śl.)

Śląskiej bardzo regularnie zerowały stale w tych samych grupach zadrzewień, nigdy nie opuszczając zajętego przez siebie terytorium. Sądząc z wydawanych przez nie w pewnych odstępach czasu sygnałów głosowych, tworzyły luźno powiązane stado. Pomimo znacznego napływu do parku w końcu grudnia i w połowie stycznia innych kowalików w okresie nagłego oziębienia, nadal można było je odróżnić dzięki pewnym konserwatywnym szczegółom w ich zachowaniu się. Pierwsze śpiewy zanotowałem 12 XII. Po nagłej odwilży w pierwszych dniach stycznia samce bardzo intensywnie śpiewały, zwłaszcza w godzinach południowych, a 10 II zanotowano loty godowe. W kilku następujących dniach jedna z par zajęła dziuplę w starej topoli i poczęła znosić materiał gniazdowy, a także formować wlot do dziupli. Nagły spadek temperatury w ostatnich dniach lutego przerwał toki i śpiewy tego gatunku.

Napływowe, koczujące stada, liczące po 3–7 ptaków, z nadejściem mrozów koncentrowały się głównie u podnóża południowych stoków. Każdorazowa odwilż powodowała natychmiastowe rozpraszanie się kowalików we wszystkich kierunkach.

36. *Parus major* L.

Łościovio przewyższa pozostałe zimujące gatunki. Migracje pionowe były wyrażone dość słabo. Jedynie w ostatnich dniach grudnia i w połowie stycznia,

po wypadnięciu głębszego śniegu i raptownym spadku temperatury poniżej -10°C , dał się zauważyć gwałtowny napływ dużej liczby bogatek do ogrodów i sadów (szczególnie na południowych zboczach). W miarę podnoszenia się temperatury, stada bogatek stopniowo przemieszczały się po zboczach w górę, tak że np. 14 II obserwowałem je na Szyndzielni (1031 m) i Klimeczoku (1119 m), a 18 II na Magurce (913 m).

W zależności od czynników atmosferycznych żerowanie bogatek przybierało różne formy. Przez prawie cały listopad, a także w ciepłe dni w drugiej dekadzie grudnia duża liczba tych ptaków żerowała w ściółce leśnej na nasłonecznionych zboczach na skraju lasu i w parkach. W dni dżdżyste i wietrzne bogatki żerowały w niskich zaroślach krzaczastych. W styczniu zaś i w lutym najczęściej można było je obserwować w koronach drzew liściastych (przeważnie owocowych), rzadziej iglastych.

Pierwsze śpiewy datują się 1 I. Wyraźne rozluźnienie stad i pierwsze toki nastąpiły na nasłonecznionych stokach w okolicach Bystrej Śląskiej w dniach 7–9 I, następnie zaś, po ponownym ociepleniu się, w pierwszej połowie lutego (temperatura powyżej $+12^{\circ}\text{C}$).

37. *Parus caeruleus* L.

Najrzadziej spotykana ze wszystkich sikor. Na zboczach pokrytych lasem brak jej zupełnie, jak również w partiach szczytowych gór. W Kotlinie Żywieckiej od czasu do czasu była obserwowana w zadrzewieniach nad Białką oraz w starym parku w Bystrej Śląskiej, gdzie pojedyncze osobniki trafiały się w stadach bogatek. Maksimum obserwacji przypada na listopad i luty.

38. *Parus ater ater* L.

Gatunek stosunkowo pospolity. Koczowiska nosiły charakter bezkierunkowy. Poziom liczebny tego gatunku nie ulegał zmianie w ciągu miesięcy zimowych. W kilku przypadkach zauważyłem sosnówki w towarzystwie sikor czarnogłowych i czubatek. W związku ze znacznym ociepleniem się w lutym, ptaki te wyemigrowały w szczytowe partie lasu (np. koncentracja sosnówek na Szyndzielni w porównaniu ze styczniem powiększyła się prawie dwukrotnie).

39. *Parus cristatus* L.

Koncentracja tego gatunku dała się zauważyć z jednej strony w grupie Szyndzielni, z drugiej — pod Skrzycznem. Stada liczące 15–50 osobników, podobnie jak sosnówki i sikory czarnogłowe, odbywały koczowiska wzdłuż zboczy.

40. *Parus palustris* L.

Gatunek bardzo liczny w październiku i w listopadzie, stopniowo ilościowo spadł do minimum w drugiej połowie grudnia i na tym poziomie utrzymywał się przez pozostały okres zimy. Koczowiska odbywały się wyłącznie w biotopie sadowo-parkowym, wzdłuż zadrzewień nad Sołą i Białką. Na zboczach w reglu dolnym spotykany jedynie w okresie jesiennym. Struktura stada bardziej zwarta, niż np. u bogatek. Stada liczą 10–20 osobników. Charakterystyczne jest żerowanie sikor ubogich (podobnie jak bogatek) na ziemi wśród

opadłych liści i niewysokiej trawy. Pierwsze śpiewy tego gatunku dały się słyszeć 6 I.

41. *Parus atricapillus* L.

Stada liczące po 40—100 i więcej osobników najczęściej były obserwowane w lasach świerkowych grupy Szyndzielni — Klimeczoka, gdzie na zboczach południowych (zwłaszcza w okresie występowania niskich temperatur) w końcu grudnia i połowie stycznia koncentracja tego gatunku wybitnie się wzmożyła. Również dostrzegalne skupienie sikor czarnogłowych następowało na południowych stokach w reglu dolnym w okresie silniejszych wiatrów północno-zachodnich, a także po nadejściu większych opadów śniegu w połowie stycznia i w ostatniej dekadzie lutego. Pierwsze śpiewy tych ptaków dały zauważyć się 3 II. W ostatnich dniach tego miesiąca, w związku z nawrotem zimy ponownie nastąpiła koncentracja stad sikor czarnogłowych na południowych zboczach.

42. *Aegithalos caudatus* (L.)

Stada liczące w pierwszych dniach listopada po 30—40, a w grudniu ponad 100 osobników w Kotlinie Żywieckiej pojawiały się stosunkowo nieregularnie. Obserwowane koczowania odbywały się wzdłuż zboczy w reglu dolnym, rzadziej wzdłuż brzegów lasów, a w zwartych masywach jedynie na odcinkach porośniętych modrzewiem. Miały one charakter bezkierunkowy, w zupełności uzależniony od struktury terenu. Najbardziej intensywny napływ tego gatunku przypadł na listopad i pierwszą połowę grudnia. W drugiej połowie zimy raniuszki w Kotlinie Żywieckiej stały się rzadkością (ostatnie stado w pobliżu Buczkowic było obserwowane 10 I).

43. *Regulus regulus regulus* (L.)

Stosunkowo rzadki, zwłaszcza w styczniu i w lutym. Po spadnięciu śniegu pojedyncze stadka pojawiały się w parkach i ogrodach.

44. *Bombycilla garrulus garrulus* (L.)

Po raz pierwszy w zimie 1956/1957 zanotowano stado (ponad 100 ptaków) 7 I w pobliżu Mikuszowic. Ostatnia obserwacja jemioluszek — 22 II w pobliżu Bystrej Śląskiej.

45. *Turdus pilaris* L.

Stado składające się z pięciu ptaków zanotowałem 20 XI na skraju lasu świerkowego w pobliżu Stefanki.

46. *Turdus merula merula* L.

Sprzyjające warunki atmosferyczne wpłynęły dodatnio na zwiększenie się liczby kosów zimujących w dolinach Beskidu Śląskiego. Przed nastąpieniem opadów śnieżnych, w pierwszej dekadzie listopada, przeważająca liczba tych ptaków koczowała głównie w lasach mieszanych w dolnych partiach gór. W związku z oziębieniem wzmógł się napływ kosów do ogrodów i parków. Po ponownym ociepleniu, w drugiej połowie listopada i w grudniu, nieznaczna część kosów ponownie powróciła do lasów i zagajników. Pod koniec grudnia, po dość gwałtownym oziębieniu się, napływ kosów do niżej leżących ogrodów

i parków wyraźnie się wzmógł i utrzymywał się mniej więcej na jednakowym poziomie przez cały styczeń i pierwszą połowę lutego.

Zimujące kosy wykazują, w przeciwieństwie do szeregu innych gatunków, duże przywiązanie do zajętego przez siebie terytorium, przebywając w określonych granicach przez szereg tygodni. Wspomniane pionowe migracje, związane zawsze z oziębieniem i opadami śniegu, dały się zauważyć tylko w pierwszej połowie zimy. Pomimo znacznego ocieplenia w pierwszej połowie stycznia, a także w końcu tego miesiąca i utrzymującego się przez dwie pierwsze dekady lutego, kosów w lasach mieszanych na zboczach gór nie obserwowalem. Potwierdzałoby to jedynie realność wcześniej wyodrębnionych przez FERENSA (1950) na tych terenach dwóch ras ekologicznych — leśnej i ogrodowej. W danym przypadku jest najbardziej prawdopodobne, że rasa ekologiczna leśna, po obniżeniu się temperatury poniżej -15°C , wyemigrowała na południe.

Stosunek zimujących samców do samic i młodych = 1 : 3. W drugiej połowie lutego szereg osobników było rozbitych już na pary. Pierwsze śpiewy — 14 II (Cygański Las koło Mikuszowic).

47. *Erithacus rubecula* (L.)

Pomimo nader łagodnej zimy liczba zimujących w Beskidzie Śląskim rudzików była nieznaczna. Dwie poczynione obserwacje pochodzą z połowy lutego — dwa samce spotykane przez szereg dni w maliniaku na północnym zboczu Koziej Góry; 20 II — jeden samiec w pobliżu Porąbki nad Solą.

48. *Troglodytes troglodytes troglodytes* (L.)

W szczytowych partiach gór nie spotykany. Niżej, zwłaszcza wzdłuż potoków, w ogrodach w bezpośredniej bliskości zabudowań (szczególnie po opadach śniegu) nierzadki.

Pierwszy śpiew — 6 II.

49. *Cinclus cinclus* (L.)

Bardzo pospolity w górskich dopływach Soły i Białki. Brak go natomiast w środkowym biegu tych rzek w północnej części Kotliny Żywieckiej i poniżej zapory wodnej na Sole. Na Żylicy pluszcze stale przebywają w obrębie Szczyrku, a na Bystrzance — w granicach Bystrej Śląskiej. Uregulowany charakter strumieni w granicach wspomnianych osiedli bynajmniej nie wpływa ujemnie na stan ilościowy tego gatunku (na trzykilometrowym odcinku Bystrzanki w obrębie Bystrej Śląskiej Górnej 6 II zanotowałem 5 pluszczy). Pierwsze śpiewy zanotowałem w drugiej dekadzie lutego.

WIOSENNE CIĄGI I POCZĄTKI OKRESU LĘGOWEGO

Łagodna zima 1956/1957 w kilkunastu przypadkach znacznie przyspieszyła nie tylko terminy rozpoczęcia przez poszczególne gatunki pierwszej fazy okresu lęgowego [tabela II], ale również terminy wiosennego przylotu szeregu innych gatunków [tabela III].

Tego typu anomalie niejednokrotnie były notowane wcześniej; np. podczas ciepłej zimy 1953/1954 w Wielkiej Brytanii w listopadzie i grudniu znajdowano

łegi kosa, drozda śpiewaka, rudzika, szpaka i wróbla domowego (SNOW, 1955), a wczesne przyloty szeregu gatunków znane były również np. z okolic Bestwiny (GODYŃ, 1937).

Skład gatunków, poza kilkoma wyjątkami, nie odbiegał od typowej dla tych terenów fauny zimowej. Niektóre gatunki, które mogłyby z powodzeniem przezimować (skowronki, szpaki, kopciuszki itd.), odleciały w jesieni stosunkowo wcześnie. W znacznej mierze przyczyniły się do tego opady śniegu i obniżenie

Tabela II

Zestawienie terminów pierwszych przejawów aktywności płciowej w zimie 1956/57

Gatunek	Śpiew	Tworzenie się par	Toki, loty godowe	Budowa i remont gniazd
<i>Anas platyrhynchos</i> L.	—	20 II ++	—	—
<i>Accipiter gentilis</i> (L.)	—	—	I dekada II	—
			++	
<i>Dryobates major</i> (L.)	—	—	3 I +	—
<i>Corvus frugilegus</i> L.	—	● I ++	● I ++	III dekada I
				++
<i>Coleus monedula</i> L.	—	● I +++	● I +++	1-3 II ++
<i>Cloris chloris</i> (L.)	14 II +	—	—	—
<i>Spinus spinus</i> (L.)	● I +++	—	—	—
<i>Pyrrhula pyrrhula</i> (L.)	6 I +	—	—	—
<i>Passer domesticus</i> (L.)	—	III dekada I	I dekada II	8 I +
		++	++	
<i>Emberiza citrinella</i> L.	16 II +	—	—	—
<i>Sitta europaea</i> L.	12 XII +	I dekada II +	10 II +	12-16 II +
<i>Parus major</i> L.	1 I ++	—	—	—
<i>Parus palustris</i> L.	6 I ++	—	—	—
<i>Parus atricapillus</i> L.	3 II +	—	—	—
<i>Turdus merula</i> L.	14 II ++	● II ++	—	—
<i>Troglodytes troglodytes</i> (L.)	6 II +	—	—	—
<i>Cinclus cinclus</i> (L.)	II dekada II	● II +	—	—
	++			

+ pojedyncze przypadki

++ pospolite przypadki

+++ zjawisko masowe

● pierwsza połowa miesiąca

● druga połowa miesiąca

się temperatury poniżej 0°C w pierwszej dekadzie listopada. Również w ostatniej dekadzie lutego i pierwszej dekadzie marca gwałtowny nawrót zimy przerwał u wielu gatunków zaczęty już cykl lęgowy.

Szereg gatunków, które przedwcześnie przyleciały [tabela III], w okresie tym zmuszone były wycofać się na południe. Tak np. pliszki siwe, które pojawiły się nad Białką w okolicach Wilkowie 20 II, znikły zupełnie pod koniec tego miesiąca. Wycofały się również czaple siwe i bociany (według informacji

miejscowej ludności). Ochłodzenie wywołało zakłócenia również w innych częściach Europy, np. w Wielkiej Brytanii w końcu lutego i w marcu zaznaczył się niespotykany dotąd napływ jemioluszek (CORNWALLIS, 1957).

Począwszy od drugiej dekady lutego wiosenne ciągi ptaków zaznaczyły się szczególnie wyraźnie w rejonie Bramy Wilkowieckiej, jak również w sąsiedniej dolinie Soly. Niestety, bliższych informacji o przelotach brak; ciągi odbywały się przeważnie w nocy (liczne głosy gęsi, kaczek, brodzieców itd.).

Tabela III

Daty przylotów w lutym 1957 r. i dane porównawcze

Gatunek	Data najwcześniejszego przylotu w Beskidzie Śląskim	Data najwcześniejszego przylotu w okolicach Bestwiny (wg GODYNIA, 1937)	Data najwcześniejszego przylotu do Francji w r. 1957 (wg Calendrier ornithologique, Nos Oiseaux, 256, 1958).
1. <i>Ciconia ciconia</i> (L)	15 lutego — Rybarzowice (wg informacji miejscowych leśników)	—	koniec marca — Ver-soix-Crassier
2. <i>Ardea cinerea</i> L.	26 lutego — Wilkowice (wg informacji miejscowych rybaków)	—	koniec stycznia — dolina Basse-Braye
3. <i>Vanellus vanellus</i> (L.)	20 lutego — Wilkowice (wg informacji miejscowych rybaków)	4 marca 1926	2 lutego — Véreitre
4. <i>Sturnus vulgaris</i> L.	20 lutego — okolice Żywca (własne obserwacje)	22 lutego 1926	2 lutego — Missy
5. <i>Alauda arvensis</i> L.	15 lutego — Bystra Śl., Wilkowice (własne obserwacje)	22 lutego 1926	27 stycznia — Publinge
6. <i>Motacilla alba</i> L.	20 lutego — okolice Żywca (własne obserwacje)	13 marca 1926	20 lutego — Missy

Spostrzeżenia nad zimującą w okresie zimy 1956/1957 ornitofauną północnej części Beskidu Śląskiego, aczkolwiek nie są tak obfite w anomalie faunistyczne, jak np. równocześnie prowadzone przez szereg autorów w innych punktach Palearktyki (CORNWALLIS, 1957; FAUCHEUX, 1957; GREVE, 1957; PETERSEN, ROSS, 1957), dały jednak bogaty materiał fenologiczny, a także pozwoliły

zorientować się o składzie tamtejszej awifauny zimującej, jej genezie itp. Spostrzeżenia te są również uzupełnieniem do znanych prac z tych terenów FERENSA i GODYNIA.

PIŚMIENNICTWO

- CORNWALLIS R. K. 1957. The waxwing invasion of February and March. 1957. Brit. Birds, London, **50**, 11.
- DOMANIEWSKI J. 1921. Fauna ornitologiczna dorzecza Wisły. Monogr. Wisły, Warszawa.
- DROST R., SCHÜZ E. 1936. Vom Vogelzug im Winter 1935/36. Vogelzug, Berlin **7**, 2.
- DROST R., SCHÜZ E. 1940. Von den Folgen des harten Winters 1939/40 für die Vogelwelt. Vogelzug, Berlin, **11**, 4.
- FAUCHEUX O. 1957. Observations ornithologiques dans les eaux côtières Tunisiennes (Hiver 1956/57). L'Oiseau Rev. fr. d'Orn., Paris, **27**, 4.
- FERENS B. 1950. Ptaki Żywiecczyzny. Mat. fiz. Kraju, Kraków, 25.
- FLOERICKE C. 1892. Winterbeobachtungen 1891/92, Orn. Jahrb., Hallein, **3**.
- GODYŃ Z. 1935. Spis ptaków okolic Białej i Oświęcimia w wojew. krakowskim. Acta Orn. Mus. Zool. Polon., Warszawa, **1**, 13.
- GODYŃ Z. 1937. Obserwacje nad przelotami ptactwa w latach 1925–1935 w Bestwinie pow. Biała, woj. krakowskie. Kosmos, Lwów, ser. A, **62**, 1–2.
- GREVE K. 1957. Winterbeobachtung von *Phoenicurous ochruros* bei Braunschweig. Orn. Mitt., Stuttgart, **9**, 7.
- GRÜN G. 1957. Zur Ernährung der Greifvögel im Winter. Falke, Jena **4**, 2.
- KRAUSE G. 1901. Seltene Wintergäste im Riesengebirge. Orn. Monatschr., Gera, **26**.
- Les migrations du printemps 1957. Nos Oiseaux, Neuchâtel, 1958, **24**.
- NATORP O. 1904. Nordische Wintergäste. Orn. Monatschr., Gera, **29**.
- NATORP O. 1922. Nordische Wintergäste in Oberschlesien. Orn. Monatsber., Berlin, **30**.
- PAX F. 1925. Wirbeltierfauna von Schlesien. Berlin.
- PETERSEN R., ROSS M. 1956/1957. Wasservogelbeobachtungen in Winterhalbjahr 1956/57 auf dem Main bei Dörnigheim. Luscinia, Frankfurt a. M., **30**.
- SNOW D. W. 1955. The abnormal breeding of birds in the winter 1953/54. Brit. Birds, London, **48**, 3.
- STRAUTMAN F. I. 1954. Pticy Sowjetskich Karpat. Kijew.

РЕЗЮМЕ

В период с октября 1956 года по февраль 1957 года, автором были проведены исследования по зимующей орнитофауне северной части Силезского Бескида, где зарегистрировано 54 зимующих видов птиц из которых 68,5% составляли *Passeres*.

Так как зима 1956/1957 гг. была чрезвычайно теплая, автором был отмечен ряд аномалий в половом цикле некоторых видов птиц [таблица 2] и в сроках весенних прилетов [таблица 3]. В работе приводится богатый материал по фенологии, вертикальному распределению, местным кочевкам и кормежкам.

SUMMARY

In the period of October, 1956 — February, 1957 the author was observing the winter avifauna in the northern part of the Beskid Śląski Mts. (south-western Poland). Out of the 54 species observed 68,5% belonged to the *Passeres*.

A comparatively mild winter 1956/1957 resulted some anomalies in the breeding time [Tab. 2] and the terms of spring arrivals [Tab. 3]. The author gives also some data concerning the phenology, vertical distribution of species, their local migrations and feeding places.

Redaktor pracy — prof. dr J. Nast

Państwowe Wydawnictwo Naukowe — Warszawa 1961

Nakład 1550+120 egz. Ark. wyd. 1,5, druk. 1 $\frac{1}{2}$. Papier druk. sat. kl. III. 80 g. B1. Cena zł. 10,-
Nr zam. 101/61 — Wrocławska Drukarnia Naukowa — T-7